

Staat van vertwijfeling

- Oftewel: 'mooi hè, die idealen?' -

Regisseur Floris van Delft vraagt zich hardop af wat theater vandaag de dag nu eigenlijk moet, of kan zijn. Gaat het nog over idealen? Maar hoe dan? Is het hedendaagse Nederlandse theater een vlooiencircus waar je geen kwartje meer voor over hebt?

Floris van Delft

Soms is het goed om even helemaal terug te gaan.
Om te bedenken wat ik ook al weer vond.
Van theater.
Van theater in deze wereld.
De relatie tussen die twee.
Zeker in deze tijden waarin de positie, functie, kracht van theater weer zo veel besproken worden.
Er lijken allerlei dingen te gaan veranderen en ik krijg de indruk dat we, als 'de theaterwereld', niet goed duidelijk kunnen maken waar we mee bezig zijn.
Misschien omdat iedereen met andere dingen bezig is.
Ik ook.
En ik weet niet hoe ik het wel duidelijk kan maken.
Maar laat ik beginnen bij theater.

Theater is een middel.
Geen doel.
Dat is iets om me steeds te blijven realiseren.
Het is geen doel.
Het is een middel.
Een middel om met elkaar samen te zijn.
Om met elkaar het ergens over te kunnen hebben.
Een onderwerp, een gevoel, een ervaring.

Theater heeft idealen.
Of laat ik zeggen, ik heb idealen met theater.
Wat is het toch ellendig dat dit zo raar voelt om op te schrijven in deze tijden.
Dat ik altijd 'last' heb van twijfel en relativering.
Het schijnt erbij te horen, zeggen mensen.
Goed, ik heb idealen.
Het ideaal dat communicatie tussen mensen mogelijk is.
Het ideaal dat theater iets kan zeggen over de tijd, de mens, de wereld op een manier waarop niemand of niets anders dat kan.
Het ideaal dat theater iets kan bewerkstelligen bij mensen.

Mooi hè, die idealen?
Kan het toch niet laten om ze te relativieren.

Misschien omdat de vraag 'hoe dan?', die achter die idealen aankomt, steeds weer zo lastig is.

Ik ga daar dan nog even omheen draaien.

Om de vraag: hoe dan verder met die idealen?

Eerst nog maar even over het wat van theater verder.

Theater is tijdgebonden.

Dat betekent dat theater verplicht is naar de wereld te luisteren.

Niet anders kan.

En eruit voort komt.

Maar dat betekent niet dat theater per definitie iets over de tijd zegt.

Dat vind ik zo'n slap argument: ik leef in deze wereld dus gaat mijn theater erover.

Het kost moeite om me te verhouden tot wat er om me heen gebeurt.

En het kost me moeite, in goede zin, om het theater dat ik maak daarover te laten gaan.

Het ontsnapt zo makkelijk.

Het wordt zo makkelijk iets algemeen.

Ik probeer van een afstand te zien hoe het gaat met 'het theater'.

Onmogelijk natuurlijk, maar misschien brengt de poging helderheid.

Ik vraag me af: wat bereikt theater in deze tijd?

Let op: dit is niet een vraag naar het nut.

Brengt theater nog samen, of is de zaal alleen maar het doosje waar de vlooiën in zitten?

Waar geeft het theater in deze tijd stem aan?

Welk gevoel, welke ervaring, welk onderwerp is nu van belang om te bespreken?

Kan theater nu dingen veranderen?

Of is ons theater vandaag de dag alleen nog maar een vlooiëncircus, dat al lang geen kwartje meer kost?

Ik hoor de laatste tijd, zowel van mensen in en buiten de theaterwereld, dat je dat niet (meer) moet willen.

Dingen willen veranderen.

Betekent dit dat ik ook niet meer mag hopen op verandering?

Of dat ik wel mag hopen, maar dat het geen zin heeft om er actief iets aan te doen?

Is deze wereld dan zo overtuigd geraakt van de willekeur?

In wat voor wereld leven wij?

Dat klinkt clichématiger dan het is.

Het is geen Hollywood: 'what kind of world are we living in?'

Ik probeer grip te krijgen op de wereld waar ik met mijn theater bij wil aansluiten.

Is het gevoel van machteloosheid dat ik krijg als ik naar de huidige politiek of het maatschappelijke debat kijk, een typisch gevoel van deze tijd?

Of is dat een gevoel dat mensen altijd heeft geïnspireerd tot het maken van theater?

Hier is mijn theorie voor hoe het nu in elkaar steekt daarbuiten:

Het egotijdperk is voorbij.
Maar ik zie een samenleving die niet weet hoe 'samen verder' er precies uit ziet.

Is dat je buurman de heggenschaar lenen?
Politiek actief worden?
Alles zeggen wat je wilt?

De regering wil samen leven, samen werken.
Trekt 100 dagen uit om het volk te leren kennen.
Om samen te zijn met de achterban.
Als een grote mediastunt.
Luisteren naar het volk als mooie verpakking van...
Ja, van wat precies?
Alsof ze samen met ons gaan regeren.
Ik dacht dat democratie betekende dat je competente mensen verkiest die het dan vervolgens naar hun competente inzicht gaan doen.
En die gaan luisteren als ze specifieke informatie nodig hebben.
Mensen moeten eens wat minder bang worden voor die publieke opinie.

En ik weet dat ik dit maar voor een tijdje mijn overtuiging zal zijn.
Dat de woede die ik nu voel over een aantal maanden zich net zo heftig zal richten op een ander onderwerp.
Waarschijnlijk de VS, misschien iets met milieu of anders weer de stompzinnigheid van een aantal Nederlandse politici.
Is dat een tactiek, dat er zo veel mis gaat, dat je je nooit lang en goed kwaad om iets kan maken omdat er zich al een volgend kwaad iets aandient?
Maakt dat het zo lastig om betrokken bij de tijd te blijven?

Terug naar de theorie.
De revolutionairen van de jaren '60 en '70 zijn uit elkaar geslagen, soms rijk en veelal gematigd geworden.
En wie dat niet is, die is oud geworden.
De maatschappelijke idealen van die groep mensen leven niet meer zoals toen.
Omdat maatschappelijke idealen de mensen niet meer verbinden.
Daar zijn we, volgens mij, te individueel voor geworden.
Ik las een theorie dat ideeën zich hetzelfde gedragen als eencelligen.
Ze willen overleven en dat kan alleen door de vijand dood te maken en zich voort te planten.
Lastig als het steeds moeilijker is om mensen op de been te krijgen voor een ideaal.
Of betekent dit dat een ander idee zich harder heeft voortgeplant?
Ik vraag me af welk idee zich het hardst heeft voortgeplant de afgelopen jaren.
Welk idee heeft gewonnen?
Hoe zou je dat idee noemen?
Kapitalisme?
Individueel protectionisme?

En moet die theorie niet aangevuld worden met de opmerking dat ideeën die aansluiten bij de aard van de mens, de egoïstische aap, sowieso meer kans hebben op een rijk nageslacht?

Krakers kregen vroeger als er een nieuw pand was, een ploeg op de been met een belboom.

Met een belboom!

Dat betekent dat al die mensen thuis waren en tijd hadden om te gaan kraken.

Omdat ze vonden dat dat waardevol was.

Dat het belangrijk was om samen te doen.

(En omdat je dan geen huur hoefde te betalen.)

Met een beetje fantasie en wat slechte wil vind ik het volgende aannemelijk klinken.

Theater is in de jaren 70 een middel geworden om het over relevante onderwerpen te hebben.

Op persoonlijk en maatschappelijk niveau.

Om niet alleen een 'stukje vermaak' te zijn voor de bovenklasse, maar ook een middel om aan de deuren van die klasse te morrelen.

Om met mensen een dialoog te voeren over of de tijd wel zo moet zijn als de tijd is.

Over de vraag naar de maakbaarheid van de tijd.

En die vraag was niet langer een simpele kwestie van de onderklasse tegen de bovenklasse.

Het was een stuk ingewikkelder geworden omdat die bovenklasse nu ook beweerde dat er voor iedereen gelijke kansen waren.

En dan is iedereen ineens zijn of haar eigen vijand, want het slagen van het leven is een kwestie van eigen verantwoordelijkheid geworden.

Dat is de beste manier om een idee te neutraliseren, zeggen dat je dat ook vindt.

Ik had onder deze monoloog trouwens graag wat bombastische muziek gehad.

De mensen die het toneel bevrijd hebben, zowel makers als voorvechters, zijn langzaam richting het bestuurlijke pluche geschoven.

Alle idealen die met revolutie niet gehaald konden worden, zouden vanaf daar door vooruitstrevende politiek verwezenlijkt worden.

Maar het pluche zat goed en haalde de scherpe kantjes van de idealen af.

En leerde dat de dingen ook vanaf de andere kant bekeken moesten worden.

Of misschien wel vanuit het midden.

En ik had nu als volgende zin opgeschreven:

'En toen bleek kritisch, tijdgebonden theater bedreigend te zijn voor de eigen posities.'

Maar ik vraag me af of dat niet een illusie is.

Een beeld dat we hebben van die revolutionaire tijd.

Heeft theater ooit die werking gehad?

Was er ooit een theatervoorstelling die een revolutie heeft ingeluid?

(Behalve dan een opera die in 1830 in België anti-Nederlandse relletjes uitlokte vlak voor de onafhankelijkheidsstrijd. Betekent dit dat België er zonder theater niet was geweest?)

Misschien is theater wel nooit meer geweest dan een vlooiencircus voor het vermaak.

En is het verschil slechts het aantal kwartjes dat je ervoor betaalt.

En de mate waarin wij als makers erin geloven.

En ik had ook nog als notitie:

'En het bleek dat instituten een behoorlijk verlamrende werking op alle idealen hadden.'

Maar instituten waren er al en het is eerder een kwestie dat vrijwel geen enkele revolutionair revolutionair kan blijven.

Dat heeft weer te maken met de gedachte dat de tijd doorgaat en de onderwerpen veranderen.

Als je vecht voor een onderwerp, raak je vaak vanzelf uit de tijd.

In ieder geval lijkt het erop dat zo'n dertig jaar geleden meer mensen samen voor een ideaal stonden.

En dat wij ons met z'n allen een beetje hebben laten beetnemen.

We zijn zo hard gaan geloven dat wij als individuen belangrijk zijn.

Dat onze persoonlijke levens op een unieke wijze vormgegeven moeten worden.

We hebben de idealen over hoe samen verder even op een laag pitje gezet.

Ik ga steeds heen en weer tussen idealen en realiteit.

Ik kan de juiste verhouding niet vinden.

Deze tijd is ook een tijd van ongekenne luxe.

Geen wonder dat er geen groot saamhorigheidsgevoel is.

Zowel bij het publiek niet, als bij de theatermakers niet.

Dus waarom zou je dan dat bij mensen door de strot willen duwen?

Iets dat een luxeproduct is?

Ik verkondigde dat theater de wereld kan veranderen.

En voel me nu preken voor eigen gemeente.

Voor medemakers en mensen die toch al wel komen.

We zijn een cultureel bijzettafeltje.

Wie wil kan zijn glaasje op ons zetten.

En zelf vinden we het allemaal belangrijk.

Treurig.

Hoe zijn we als makers nog samen?

Ik bedoel, wat willen we samen meer dan dat we allemaal theater willen maken?

Als er een meisje ziek wordt, ongeneeslijk, dan staan er cabaretiers klaar voor een benefiet.

En die halen duizenden euro's op van mensen, van toeschouwers die daarvoor willen betalen.

Voor dat ene zieke meisje.

Maar als er 100 miljoen euro weggehaald wordt bij de podiumkunsten, wie gaat er dan met z'n bekende gezicht op een podium staan en zeggen dat het zielig is?

En wie zit er in die zaal te luisteren en is ontroerd door het verhaal?

Ik had zo graag eens het gevoel gehad van 'op de barricaden met z'n allen'.

Ik zal wel een te grote romanticus zijn.

Hoe moet ik het als een teken van waardering voor theater zien als de groep die wel geld krijgt de amateurs zijn?

Dit is toch een regelrechte belediging?

Met alle respect: amateurs betalen contributie om iets te doen wat ze leuk vinden.

De theaterwereld heeft echt niets in te brengen in deze tijd.

We zijn nog geeneens het vlooiencircus.

Daar keek een dorp of een stad vroeger nog naar uit, naar het circus.

Ach, theater is tijdgebonden.

Als de tijd zo is, dan is die zo.

Theater kan de tijd niet veranderen, maar wel binnen die tijd dingen bewerkstelligen.

Dus als we nu als makers niet samen willen vechten, of als we niet weten hoe, dan kunnen we wellicht wel goed naar de wereld om ons heen kijken.

Met al die vertwijfeling over hoe het gaat en verder moet.

Theater gaat misschien niet meer over maatschappelijke problemen, maar over de persoonlijke problemen met maatschappelijke problemen.

Stel dat het egotijdperk echt voorbij is?

Waar gaan mensen dan weer samen komen?

De kerk?

Dat is voor 65plussers en EO-jongeren.

En die 65plussers kwamen toch al wel naar de schouwburg.

De buurt?

Mensen worden toch niet meer zo sterk verbonden door de plek waar ze wonen?

Door het werk dat ze op een bepaalde plek doen.

Door het geloof waar ze mee geboren zijn.

Het gaat op basis van de interesse van mensen.

Hun persoonlijke voorkeuren.

Is 'samen' soms de nieuwe gemeenschappen op het internet?

Netwerken.

Hyves, praatgroepen, Second Life, chatrooms, fora, online gaming.

Mensen kunnen daar kiezen met wie ze contact willen.

Waar ze het over willen hebben.

En op welke tijd ze dat willen doen.

Ik geloof niet dat er een tijd komt waarin mensen niet meer hun huis uit willen komen om met andere mensen iets te beleven.

Dit is natuurlijk onzin.

Als je kijkt naar wat er op TV is, dan lijken mensen niet minder kuddevee dan vroeger.

Ze eten in grote getale dat wat ze voorgeschoteld wordt.

En neem Koninginnedag, voetbalwedstrijden en koopzondagen.

Het is alleen zo lastig precies de grenzen van de massa te zien.

Wie zijn dat precies?

En waardoor worden ze bij elkaar gehouden?

Is de gemene deler 'dat iedereen het doet'?

En waarom is theater dan iets dat niet iedereen 'doet'?

Misschien is het wel zo dat het theater het langst heeft vastgehouden aan de idealen van samen.

Misschien is het wel dat ook het theater nu moet geloven aan de gevolgen van de individualisering en overvloed.

Theater was eerst een luxe artikel voor de bovenklasse.

Daarna was het voor de andersdenkenden.

Toen voor iedereen en zeker voor de mensen zonder stem in de samenleving.

Altijd heeft het mensen samen gebracht al naar gelang de tijd waar het in stond.

En nu is het weer een luxe artikel, dat moet concurreren met veel toegankelijke plekken als bioscopen.

Waar je niet echt samen bent, maar wel vaak beter zit.

Het gaat nu waarschijnlijk over niet zo heel veel andere dingen dan vroeger.

De grote thema's verouderen niet.

De dood, de liefde, jaloezie, verlangen, eenzaamheid.

Noem ze maar op.

Alleen het accent verschuift.

De manier van ernaar kijken verschuift.

Nu is de onmogelijke liefde vanwege een standverschil niet meer aan de hand.

Wel vanwege verschillende religieuze of culturele achtergronden.

Nu is eenzaamheid een probleem van goed opgeleide vrouwen van boven de dertig.

En Shakespeare gaat nog steeds over hoe het land bestuurd wordt.

Alleen is het nu niet meer kritiek op de koning, maar een kritische blik op onze democratie en de vraag naar onze plek daarin.

De vraag blijft hoe we die dingen bespreken.

En hoe we de mensen samen krijgen om die dingen te gaan bespreken.

Daar is hij weer.

De vraag naar het 'hoe' van het theater.

De vraag naar het 'hoe' van mijn idealen.

Stel dat samen is zoals ik net zei.

Samen is met een handjevol mensen die je zelf hebt gekozen.

Samen is in een groep die je kent en waarin je gezien wordt, in plaats van een groep waar je in opgaat.

Belangrijk!

Niet vergeten dat het tegenwoordig ook gewoon gaat om geld en tijd.

En conservatisme.

Dat het publiek niet zo dezelfde idealen heeft als ik.

Mensen willen wel betalen, en veel ook, en een avond aan theater besteden, als ze weten wat ze krijgen.

De succesformule van de musicalindustrie: een paar bekende gezichten (meestal van TV), grote effecten en een verhaal dat vaak al bekend is.

Maar stel dat theater mensen nu op een andere manier samen kan brengen, dan 'wint' theater het van de tijd.

Daar zijn andere middelen voor nodig dan theater nu gebruikt.

Andere sociale middelen.

Ik denk af en toe dat het 'grote' theater te krampachtig wil zijn wat het zelf denkt dat het moet zijn: een zaal met publiek en dat het dan donker wordt.

We kunnen naar buiten.

Uit die donkere zalen met die hoge drempels.

En dan verliezen we misschien wat controle over de omstandigheden.

Maar we winnen in onzekerheid en kans op interactie.

Waarom denken we dat publiek toch wel komt naar die zalen?

Vroeger kwamen mensen naar het theater omdat ze in een klasse zaten waarin iedereen naar theater ging.

Als nu iedereen altijd mag kiezen wat hij of zij wil doen, waarom zou hij of zij dan kiezen om die enge schouwburg in te stappen?

Publiek moet gemaakt worden.

En dat gebeurt niet met wat leerlingen die CKV krijgen.

Ik sprak laatst een groep CKV-docenten in opleiding die allemaal bekenden eigenlijk niet zo veel van theater af te weten.

Waarom denken we over publiek als mensen die naar een theater komen?

Waarom is een dorp geen theater en de inwoners publiek?

Of een plantsoen?

Of een verkeersplein?

Is allemaal niet zo beheersbaar maar wel spannend.

En het zit dicht op de mensen.

Het is zoeken naar nieuwe netwerken die passen bij deze tijd.

Maar geen uitverkoop!

Ik wil niet dat er in het theater hetzelfde gebeurt als in de politiek.

Dat iedereen er maar iets van mag gaan vinden.

Dat mensen na het zien van een Griekse tragedie gaan zeggen dat ze de taal wel wat moeilijk vonden.

Of het misschien wat makkelijker kan?

Nee!

Samen is leuk, maar betekent niet dat je een slap gemiddelde moet gaan maken van alles om iedereen maar te vriend te houden.

Je moet er een beetje moeite voor doen.

Dat vind ik.

In deze tijd lijden we aan het idee dat alles maar makkelijker gemaakt kan worden.

Dat er overal een Dokter Phil remedie voor is.

Als jij nou wat meer over je gevoelens praat, dan luister ik wat beter en zijn we gelukkig.

Maar zo werkt het niet.

En daar gaat theater vaak over.

Dat het niet zo werkt en dat niet overal een oplossing voor is.

Dat dingen pijn doen en een gevecht zijn.

Nu twijfel ik er weer aan of we echt naar buiten moeten.

Misschien niet.

Liever ons lekker binnen opsluiten met de elite.

Mensen die weten hoe ze moeten kijken.

Die stil zitten, stil zijn en weten wie Shakespeare was en wanneer een Griekse tragedie geschreven is.

Alsof wij iets te zeggen hebben over dat publiek.

Er is gewoon te veel theater.

'Heavy users' van theater zijn mensen die vier keer per jaar gaan.

Geen wonder dat de zalen niet vol zitten.

Die mensen hebben gewoon niet meer tijd.

Dus ik hou er mee op.

Er is genoeg, ook zonder mij.

Ik wil niet preken voor eigen parochie.

Ik wil me niet opsluiten in dit vlooiencircus.

Ik wil geen bijzettafeltje zijn.

Hou je glas zelf maar vast.

Ik hou er mee op.

Er is genoeg, ook zonder mij.

En ook hier had ik dan graag wat muziek gehad.

Maar dit keer heel zacht en ingetogen.

Van die muziek die recht naar binnen gaat.

Zodat u tranen op voelt komen, misschien.

En misschien voor even de noodzaak voelt van idealen hebben en deze oprecht te betwijfelen.

Telkens weer.

Ik zet in ieder geval wat muziek op.

En lees Houellebecq.

De wereld als markt en strijd.

Ik ben immers een gekwelde kunstenaar, dus dat past.

'Met een heel leven lang lezen zou ik volkomen tevreden zijn geweest; dat wist ik al op mijn zevende. In zijn huidige vorm is de wereld pijnlijk en ontoereikend; ik geloof niet dat hij kan worden veranderd. Echt, ik denk dat een heel leven lang lezen me beter zou zijn gevallen. Zo'n leven is me niet gegeven.'

Floris van Delft (1976) studeerde Theologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en vervolgens aan de Amsterdamse regieopleiding, waar hij in 2004 afstudeerde met de voorstelling *Dit kan je echt niet maken*. Daarna werkte hij vooral bij het Noord Nederlands Toneel, waar hij onder meer *All inclusive*, *G.S.M. aan a.u.b.* en *On Top of the Town* maakte. In 2006 regisseerde hij bij het NNT *Troilus en Cressida* voor de grote zaal. In hetzelfde jaar maakte hij *The Other Is You* in samenwerking met Hebbel am Ufer Theater (Berlijn) en Station House Opera (Brighton). Meest recent regisseerde hij zes studenten van Toneelacademie Maastricht in *Chatroom* (Enda Walsh).